

Sanja Đurin

Filozofski fakultet u Zagrebu

Filozofija/lingvistika

Odapeti psihoanalizom

Pretpostavljanjem nesvjesnog kao do tada neotkrivene dimenzije čovjekova bića, Freud utire put znanosti ili paraznanosti nama danas poznatoj kao psihoanaliza. Čak i ako su prije Freuda postojali neki pokušaji uspostavljanja nesvjesnog, njihova je teorijska struktura bila nesigurno fundirana, ili argumenti nisu uspjeli nadjačati protuargumente, pa zbog toga čitav pokušaj nije imao odjeka u ondašnjim znanstvenim krugovima. Freudu je uspjelo da, specifičnošću ideje kao i snagom argumenta, skrene pažnju na svoje tumačenje čovjeka, učini izvjestan obrat u psihologiji, ali isto tako i u filozofiji pokrene velik broj rasprava vezanih uz svoje teorije, što ga uzdiže iznad sličnih mislilaca.

Freudova psihoanaliza bazirana je na dualističkoj podjeli čovjekova uma na svjesno i libidinozno, odnosno sublimacijsko nesvjesno. Libido je seksualni nagon koji, da bi se u socijalnoj okolini živjelo, mora biti potisnut, sublimiran i usmjeren sa svog prvotnog cilja, objekta zadovoljenja nagona, na nešto društveno prihvatljivo. Time što je potisnut, libido ostavlja neke vrste trag u nesvjesnom, trag koji se može reflektirati pozitivno kao društveno-koristan intelektualan ili umjetnički rad, ili negativno kao neki oblik neuroze, agresivnosti prema sebi ili drugima i sl.

Prihvaćajući život u zajednici kao uvjet opstanka, čovjek je, svjesno ili ne, prihvatio višestruku represiju, koja je imala za cilj adaptaciju svakog pojedinca zamišljenom društvenom modelu. Čovjekova dvostruka evolucija nakon izvjesnog vremena rezultirala je onim koji teži višem i uzvišenijem, koji razvija osjećaj i smisao i nastoji, što je više moguće, naglasiti razliku između sebe i misaono nerazvijenih živih vrsta. Tu je razliku, između ostalog, činilo obuzdano i neagresivno ponašanje, obuzdavanje nagona, jačanje društvenih veza i težnja ka lijepom; drugačije rečeno, inencija ka kulturalizaciji. Kulturalizacija je jedan od prvih tipova represije: ovako kontrolirano, neagresivno i suzdržavano ponašanje nije u naravi čovjeka i on je morao uložiti određeni napor da bi postigao ono što kultura zahtijeva od njega. Samim time njegova urođena agresivnost i povođenje za nagonima nisu nestali, već su samo potisnuti i sublimirani, a upravo je sublimacija cilj kulturalizacije. Kultura je u funkciji socijalnog razvoja i potiskivanjem seksualnog nagona i nezadovoljavanjem seksualnih potreba ostaje sačuvan jedan dio energije koji društvo iskorištava za jačanje društvenih veza i

odnosa unutar članova zajednice: čovjek nepotrošenu energiju upotrebljava za intelektualni, društveno-korisni, znanstveni ili umjetnički rad čiji su intenzitet i uspjeh tada znatno uvećani. Tako, na primjer, analizom velikih umjetničkih djela i psihoanalizom njihovih autora, bez obzira o kojem se području umjetnosti radilo, Freud nastoji pokazati da je svaki istaknuti umjetnik, bilo u djetinjstvu ili u ranoj mladosti, imao poremećene odnose s roditeljima i okolinom: ili mu je bila uskraćivana ljubav, ili je ispoljavao pojačanu agresivnost prema roditeljima istoga spola (Kao Dostojevski koji je ubio svoga oca, što Freud tumači Edipovim kompleksom) ili nije smio pokazivati svoje često incestoidne osjećaje što je rezultiralo premještanjem libida i nekim oblikom umjetnosti kao sublimata potisnutih nagona.

Potisnuti seksualni nagoni mogu djelovati i destruktivno: libido se može sublimirati na sam subjekt što će rezultirati narcisizmom, ili pojačanom agresivnošću subjekta uglavnom prema sebi samom, budući da kultura ne odobrava ispoljavanje agresivnosti na drugima. Upravo iz takve introvertirane agresije izrasta »super-ego« ili »nad-ja«, nova dimenzija čovjeka koja bi se mogla okarakterizirati kao svojevrsan oblik autorepresije i kulturalizacijom kao oblikom društvene represije postigao se oblik represije koji pojedinac izvodi sam nad sobom, što mi danas nerijetko nazivamo glasom savjesti. Za Freuda je to bio mazohistički potez: agresivnost koja se nije mogla ili smjela ispoljiti, bila je usmjerena na samog sebe, a reflektirala se u »nad-ja« koje je prema »ja« bilo jednako agresivno kao što bi u prirodnoj situaciji »ja« bio prema određenom izvanjskom objektu. »Nad-ja« oslobođeno je djelovanja prema nagonima i prožeto je umom, a rezultat njegova djelovanja je razvoj osjećaja krivice pri svakom društveno neopravdivom činu. Osjećaj krivice slijedi potreba za kaznom kao završni stupanj procesa kulturalizacije. Ovo je trenutak u kojem više nisu potrebne društvene sankcije jer je pojedinac razvio vlastiti mehanizam kontroliranja i kažnjavanja, mehanizam koji ne prepoznajemo kao takav, već kao sistem dužnosti i obaveza i kao navike kulturnog i civiliziranog čovjeka.

* * *

Kako komentirati Freudovu misao? Čovjekov put je individualan i takvo shvaćanje isključuje svaku generalizaciju. Freudova intencija nije bila degradacija čovjeka, svođenje na biće nagona. Autentičnost čovjekova bića predstavlja i takav (autentičan) razvoj. U svojoj evoluciji ne polazi svako od iste točke niti slijedi isti trag i upravo je u tome autentičnost bića. Ovakav put ne isključuje Freudovu teoriju, ali je također ne uključuje nužno. Kao etapa u procesu stvaranja, nastajanja duhovno-racionalnog bića, ona može postojati

s jedinom namjerom odapinjanja čovjeka u dimenzije svojstvene njemu kao jedinom progresivnom entitetu. Utoliko Freud svoju teoriju nadopunjuje pojmom osvještavanja nesvjesnog, u čemu se uglavnom vidi paradoks i rušenje čitave misli. Ali upravo je osvještavanje nesvjesnog točka nakon koje čovjek biva odapet u univerzum novih dimenzija i vidika. Zatečen jednom u tom svijetu, čovjek ne teži nazad: njegova je intencija uvijek doseći više. I dosezi su individualni. U takvom univerzumu nastaje i umjetnost: ona nužno pretpostavlja izvjesnu duhovnu kvalitetu bića i prezentira svojevrsnu ekspresiju duha. Umjetnost je simbolički sustav; prerada jednog znakovnog univerzuma, koji je istovremeno individualan i kolektivan, u novi, potpuno autentičan. Ona je odraz duha u smislu onoga što se kao izvanjsko reflektira u doživljaje i misli, a rezultira kreativnom ekspresijom istih u umjetničkom djelu. Umjetničko djelo je, prema tome, doživljaj, osjećaj, misao eksplicirana individualnim znakovnim sustavom, a nikako rezultat sublimacije. Utoliko se postavlja pitanje mogućnosti interpretacije umjetničkog djela, autentičnog, individualnog odraza duha.